

ПРАВО

УДК 340.130

Тіхонова М. А.

ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО СПОРТИВНОГО ПРАВА

В статті автор спробував розглянути та систематизувати джерела міжнародного спортивного права. Міжнародне спортивне законодавство має складну систему нормативних актів, які містять норми, що регулюють міжнародну спортивну діяльність з урахуванням її особливостей.

В статье автор попытался рассмотреть и систематизировать источники международного спортивного права. Международное спортивное законодательство имеет сложную систему нормативных актов, которые содержат в себе нормы, регулирующие международную спортивную деятельность с учетом ее особенностей.

In this article author considered and ordered the sources of The International Sports Law. The International Sports Law has a difficult legal system who has acts are regulating the international sports action with its features.

Постановка проблеми. Джерело права — це вихідні від держави або визнані ним офіційно документальні способи вираження і закріплення норм права, надання їм загальнообов'язкового значення. Тобто це зовнішні форми вираження норм права. Зовнішнім проявом неоднорідного, комплексного характеру міжнародного спортивного права є наявність різних джерел його формування [31, с. 241], які будуть містити норми як приватного, так і публічного права в силу специфіки спортивної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення джерел права розглядалися такими науковцями, як Г. І. Муромцев, С. С. Алексєєв, Д. А. Чіркін, Н. Г. Александров, С. Л. Зівс, Н. П. Пархоменко Т. В. Гурова, О. В. Малова, О. А. Іванюк та інші, але оглядом та систематизацією джерел міжнародного спортивного права вони не займалися.

Метою статті є огляд джерел міжнародного спортивного права та їх систематизація.

Виклад основного матеріалу. До джерел міжнародного спортивного права слід віднести:

1. Внутрішнє законодавство держав;
2. Міжнародні договори;
3. Судові прецеденти;
4. Міжнародні та внутрішньодержавні правові звичаї та звичаї ділового обороту;
5. Акти національних і міжнародних спортивних організацій;
6. Нормативні (прецедентні) рішення міжнародних судів.

Внутрішнє законодавство держав. Внутрішнє законодавство держав або внутрішньодержавне законодавство в галузі міжнародного спортивного права діє в межах кожної окремої держави і є результатом реалізації нормотворчої функції державних органів, яка втілює цілі та інтереси різних прошарків суспільства даної держави [31, с. 242].

Загалом законодавство про фізичну культуру і спорт в Україні і в світі — комплексна і значна за обсягом частина законодавства України, що включає норми конституційного, цивільного, трудового, міжнародного права, норми адміністративного, господарського, процесуального податкового права, які стосуються державного управління в галузі спорту.

Основним джерелом міжнародного законодавства України про фізичну культуру і спорт є Конституція України, яка включає наступні норми, що стосуються міжнародного спортивного права: п. 1 ст. 3 (людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю), п. 1 ст. 9 (чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного

законодавства України), п. 4 ст. 13 (держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (у тому числі і іноземні)), Розділ II — права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Цивільний кодекс України містить загальні та спеціальні норми, які підлягають застосуванню до приватно-правових міжнародних спортивних відносин.

Спеціальні колізійні норми міжнародного спортивного права містяться в Законі України «Про міжнародне приватне право». Він встановлює порядок регулювання приватноправових відносин, в яких хоча б один з елементів є пов'язаним з іншим/іншими правопорядками, ніж український. Цей Закон було розроблено з урахуванням досвіду колізійного регулювання в Україні та інших країнах світу, а також сучасних тенденцій розвитку науки та практики міжнародного приватного права [34, с. 1].

Цивільно-процесуальний кодекс в Розділі VIII регламентує порядок визнання та виконання рішень іноземних судів на території України.

Але основним законодавчим актом, який регулює спортивні відносини у тому числі і міжнародним елементом є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» — наприклад, в п. 1 ст. 3 він регламентує права громадян у сфері фізичної культури і спорту (звичайно, що під терміном «громадяни» маються на увазі фізичні особи, і тому числі і іноземці), в п. 15 ч. 1 ст. 4 встановлюються засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту, Розділ VI присвячений міжнародному співробітництву у сфері фізичної культури і спорту.

Крім того норми, що регулюють спортивну діяльність з міжнародним елементом також містяться в підзаконних нормативних актах та Указах Президента України, наприклад, в Указі Президента України «Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні».

Міжнародні договори. Міжнародні договори являють собою угоди між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, що розробляються на основі узгодження їх волевиявлень з метою однакового регулювання визначених різновидів суспільних відносин.

У сучасному світі нормативно-правове регулювання взаємовідносин суб'єктів спортивної діяльності різної державної приналежності вже не може здійснюватися виключно за допомогою національного законодавства окремих країн у силу його розрізненості і суперечливості. Все більш важливе значення в цьому процесі надається міжнародним договорам, що містять нормативні приписи уніфікованого характеру. Специфіка подібних правочинів полягає насамперед у тому, що, будучи результатом узгодження волевиявлень владних утворень — держав, вони, як правило, містять правила поведінки, які безпосередньо адресуються учасникам міжнародних неміждержавних невідносин (наприклад, фізичним або юридичним особам, що працюють у сфері фізичної культури та спорту). Тому багато міжнародно-правових джерел міжнародного спортивного права здатні, поряд з актами національного права, виступати в якості безпосередніх джерел юридичних прав і обов'язків суб'єктів конкретних спортивних правовідносин.

Конституція України встановлює в ст. 9, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Сучасні спортивні відносини опосередковуються як нормами міжнародних документів загального характеру, так і спеціальних, присвячених безпосередньо міжнародному спортивному руху [31, с. 249].

Звичайно, що основу міжнародного спортивного права складатимуть міжнародні документи загального характеру, загально визнані засади міжнародного законодавства і міжнародні договори загального характеру (які містяться в статутах Організації Об'єднаних Націй, деклараціях та резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, документах інших організацій з найбільш загальних і глобальних питань міжнародного правопорядку, багатосторонніх договорах (конвенціях), рішеннях Міжнародного суду).

Спеціальні норми міжнародного спортивного права знаходяться в договорах, присвячених безпосередньо міжнародній спортивній діяльності.

Двосторонні договори:

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про

співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу УЄФА ЄВРО 2012;

Угода між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством туризму та спорту Республіки Казахстан про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту;

Протокол про співробітництво в галузі спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством здоров'я і спорту, Державним Секретаріатом у справах спорту Французької Республіки на 2009-2012 роки;

Угода про співробітництво в галузі спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Головним управлінням спорту Китайської Народної Республіки;

Угода про співробітництво у сфері фізичної культури і спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством здоров'я Монголії;

Угода про співробітництво у сфері фізичної культури та спорту між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Національним інститутом спорту, фізичного виховання та відпочинку Республіки Куба;

Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво у галузі фізичної культури та спорту між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Організацією фізичного виховання Ісламської Республіки Іран;

Угода про співробітництво у сфері фізичної культури і спорту між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Міністерством молоді і спорту Республіки Болгарія;

Угода між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Генеральною Федерацією спорту Сирійської Арабської Республіки про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту;

Угода між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Міністерством освіти і науки Латвійської Республіки про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту;

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту;

Угода про співробітництво між Міністерством оборони України та Федеральним Департаментом оборони, захисту населення та спорту Швейцарської Конфедерації;

Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Міністерством культури Естонської Республіки про співробітництво у галузі спорту;

Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Міністерством освіти і фізичної культури Республіки Македонія про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту;

Договір про співробітництво у галузі фізичної культури і спорту між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Міністерством спорту і туризму Республіки Білорусь;

Протокол між Державним комітетом у справах охорони державного кордону України і Державним Департаментом охорони державного кордону Грузії про співробітництво в галузі культури і спорту між Прикордонними військами України та Грузії;

Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Державною адміністрацією у справах фізичної культури і туризму Республіки Польща про співробітництво та обміни в галузі фізичної культури і спорту;

Угода між Урядом України і Урядом Киргизької Республіки про співробітництво у галузі фізичної культури і спорту;

Угода про співробітництво у галузі фізичної культури і спорту між Міністерством України у справах молоді і спорту та Державним Комітетом Китайської Народної Республіки з питань фізичної культури і спорту;

Угода між Україною і Республікою Грузія про співробітництво у галузі спорту.

Багатосторонні договори (конвенції):

Угода про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав;

Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті;
 Міжнародна конвенція проти апартеїду в спорті;
 Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів (ETS N 120).

Регіональні договори — ті що прийняті та діють в межах одного регіону, наприклад — антидопінгова конвенція.

Універсальні договори — укладаються державами, що належать до різних регіонів Землі, до різних соціально-політичних і правових систем. Наприклад Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті.

Окрему групу договорівних джерел спортивного міжнародного права складають норми «м'якого права». Зазвичай під «м'яким» правом в доктрині міжнародного приватного права розуміється нормативна сукупність, що складається з двох видів норм: 1) норми договорів, які невизначені за своїм змістом і не породжують для держав конкретних прав і обов'язків; 2) норми, що містяться в резолюціях міжнародних органів та організацій, що не володіють юридично обов'язковою силою [32]. Наприклад: Міжнародна хартія фізичного виховання та спорту (Париж, 21 листопада 1978 року).

Судовий прецедент. У теорії права судовим прецедентом визнається винесене судом по конкретній справі рішення, обґрунтування якого стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї ж чи нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ. Відомо, що прецедент є основою права в державах «загального права», так званих англосаксонських країнах (Великобританії, точніше, в Англії, деяких штатах США, ПАР, Австралії, ряді провінцій Канади, Нової Зеландії, Індії та ін.).

В 1963 р. у справі «Істем проти «Ньюкасла Юнайтед» англійський суд прийняв рішення, що комбінована трансферна система (утримання-переходу футболіста) містить у собі необґрунтовану заборону на заняття спортсменами професійною діяльністю і значно перевищує ті рамки, які необхідні для захисту інтересів клубів, що не узгоджується з доктриною restraint of trade. Доктрина restraint of trade представляє один з основоположних інститутів англосаксонської правової системи, відповідно до яких ніхто не може бути обмежений у праві займатися професійною діяльністю, якщо таке обмеження при цьому не є обґрунтованим. Названим судовим рішенням існувала в Англії до 1963 р. трансферна система була визнана суперечить даній доктрині, що призвело до негайного зміни системи переходів футболіста з клубу в клуб. Тепер після закінчення строку трудового договору клуб зобов'язаний був або запропонувати спортсмену новий договір, або відпустити гравця без виплати компенсації. Тим самим Великобританія стала першою країною, де національна трансферна система зазнала лібералізації до прийняття Європейським судом горезвісного рішення у справі Босмана [31, с. 246-247].

В Україні, як і в Росії джерелом права є нормативний акт або звичай в деяких випадках. Заперечення, а точніше ігнорування судової практики як джерела права, залишилось нам у спадок із часів Радянського Союзу [32]. І на сьогоднішній день питання щодо судового прецеденту як джерела права є досить спірним. Але перші кроки на шляху до визнання судового прецеденту джерелом права в Україні вже зроблено шляхом визнання як джерел права прецедентів, створених Європейським судом із прав людини. Якщо проаналізувати наявну судову практику, то стає очевидним, що акти ВСУ вже давно відіграють роль судового прецеденту для нижчестоящих судів. Адже узагальнення судової практики та керівні роз'яснення щодо питань застосування законодавства є його правовою позицією щодо того чи іншого праворозуміння. Й хоча ці керівні роз'яснення офіційно не визнано джерелом права, вони є обов'язковими для судів усіх інстанцій. І на практиці непоодинокими є випадки, коли судді посилаються у своїх рішеннях на акти ВСУ [32].

Міжнародні звичаї. Звичай як джерело права являє собою стале на практиці правило поведінки, за яким компетентними державними органами визнається юридично обов'язковий характер. До числа основних ознак, яким повинно відповідати правило поведінки задля визнання його в якості звичаю, зазвичай відносять: тривалість його існування, постійність і однорідність дотримання, визначеність, відсутність такого правила поведінки в нормативних актах, несуперечливість закону або іншому нормативному акту тощо.

Міжнародні звичаї як джерело міжнародного спортивного права займають особливе

місце в ієрархії його джерел. Цілком очевидно, що за питомою вагою та значимістю звичаї поступаються місцем іншим джерелам міжнародного спортивного права, проте в ряді випадків саме вони незамінні як правового регулятора складаються в даній сфері відносин [31, с. 253]. Особливо велике значення в світлі ЄВРО 2012 набувають міжнародні звичаї у міжнародній торгівлі фізкультурно-оздоровчою та спортивною продукцією. У сфері міжнародної торгівлі склалися в практичній діяльності звичаї і звичаю ділового обороту піддаються неофіційною кодифікації в рамках Міжнародної торгової палати (МТП), результатом якої виступають збірники уніфікованих правил і звичаїв, що застосовуються при наявності на них посилання в контракті. Яскравий приклад — Міжнародні правила тлумачення торгових термінів 1990 р. (Правила ІНКОТЕРМС).

Акти національних і міжнародних спортивних організацій. Найбільша частина джерел міжнародного спортивного права міститься не в нормативних актах держав або міжнародних договорах, а в міжнародних угодах між спеціалізованими установами, більшість з яких є незалежними організаціями або об'єднаннями громадян.

Основні принципи, норми і правила функціонування олімпійського руху, діяльності Міжнародного олімпійського комітету, міжнародних федерацій з видів спорту, національних олімпійських комітетів, організації і проведення Олімпійських ігор сконцентровані в Олімпійській хартії Міжнародного олімпійського комітету — кодексу організації та реалізації олімпійського руху.

До нормативних актів міжнародних спортивних організацій відносяться також статuti та інші нормативні документи, що встановлюють юридичний статус і регламентують діяльність МОК, МПК, міжнародних федерацій (наприклад, Міжнародної федерації футболу) з видів спорту і багатьох інших міжнародних спортивних організацій.

Крім того основоположними міжнародними документами даної категорії, на яких будується боротьба з допінгом, виступають Медичний кодекс МОК і Всесвітній антидопінговий кодекс ВАДА.

Нормативні (прецедентні) рішення міжнародних судів. Наприклад, рішення у справі C-415/93 Union Royale de Societes de Football v. Jean-Marc Bosman, яке було прийнято Європейським судом справедливості в Люксембурзі в 1995 році. До цього рішення футболісти більшості країн, у яких закінчився термін трудового договору з клубом, не мали права перейти в інший клуб. Крім того, національні та міжнародні організації могли встановлювати ліміти на доступ іноземних гравців до проведених ними змагань.

15 грудня 1995 року Європейський суд справедливості виніс рішення, відповідно до якого:

- якщо професійний футбольний контракт гравця з його клубом закінчується і якщо цей гравець є громадянином однієї з країн Європейського Союзу, цей клуб не може заборонити футболістові підписати новий контракт з іншим клубом, що входять в Національну асоціацію на території ЄС, вимагаючи від нового клубу виплати компенсації за підготовку футболіста;

- обмеження щодо громадянства професійних гравців, громадян країн Європейського союзу (в межах конкуренції між футбольними клубами спортивними асоціаціями), не допустимо [33].

Висновки. Отже, під джерелами міжнародного спортивного ми розуміємо, зокрема, форми, в яких знаходить вираження правова норма.

Наявність міжнародних угод та звичаїв є особливістю джерел права цієї галузі. Тому можна небезпідставно говорити про подвійність джерел міжнародного спортивного права. Вона полягає в тому, що, з одного боку, джерелами права є міжнародні угоди та міжнародні звичаї, а з іншого — норми законодавства та судова практика окремих держав, а також звичаї, що застосовуються загальним чином у сфері міжнародної торгівлі фізкультурно-оздоровчими та спортивними товарами.

Джерела міжнародного спортивного права, як форма закріплення та форма зовнішнього виразу правових норм дуже різноманітні. Вони охоплюють не тільки джерела права, як то міжнародні договори, які укладені на міжнародному рівні, а й охоплюють внутрішнє законодавство. Сюди можна віднести нормативно-правові акти, які в цілому містять норми міжнародного спортивного права, наприклад ЗУ «Про міжнародне приватне право», «Про фізичну культуру і спорт» тощо.

Не менш важливими в міжнародному приватному праві є звичаї, оскільки відносини між

суб'єктами міжнародного спортивного права є надто різноманітні і неможливо їх всіх врегулювати за допомогою правових норм, тому між учасниками міжнародних спортивних відносин застосовуються міжнародно-правові звичаї.

Також в міжнародному спортивному праві, як джерело права вважаються судовий прецедент. Це джерело права не менш важливе за інші, оскільки судові рішення виносяться по конкретним ситуаціям із застосуванням існуючих норм міжнародного спортивного права, звичаїв та на основі власного переконання суддів і зрештою служить орієнтиром при вирішенні схожих справ чи з'ясуванні конфліктних ситуацій в сфері фізичної культури і спорту.

Крім того джерелом міжнародного спортивного права є і акти національних і міжнародних спортивних організацій

Зрештою перспективи розвитку міжнародного спортивного права в майбутньому тяжіють до систематизації діючих норм з метою їх фіксації, уточнення змісту, встановлення суперечностей між ними, заповнення прогалин, оновлення чи створення нових норм.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. — 1996 р. — № 30. — Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003. — 2003 р. — № 40. — Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 08.10.2004. — 2004 р. — № 40, / 40-42 /, стор. 1530. — Ст. 492.
4. Про міжнародне приватне право // Відомості Верховної Ради України від 12.08.2005 — 2005 р. — № 32, стор. 1278. — Ст. 422.
5. Про фізичну культуру і спорт // Відомості Верховної Ради України від 05.04.1994. — 1994 р. — № 14. — Ст. 80.
6. Указ Президента України «Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні» від 22.06.1994 № 334/94 // Голос України від 29.06.1994. — № 121.
7. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу УЄФА ЄВРО 2012 // Офіційний вісник України від 15.09.2008. — 2008 р. — № 67, стор. 111. — Ст. 2251.
8. Угода між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством туризму та спорту Республіки Казахстан про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту // Офіційний вісник України від 18.10.2010. — 2010 р. — № 77, стор. 141. — Ст. 2744.
9. Протокол про співробітництво в галузі спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством здоров'я і спорту, Державним Секретаріатом у справах спорту Французької Республіки на 2009-2012 роки // Офіційний вісник України від 14.09.2009. — 2009 р. — № 68, стор. 135. — Ст. 2371.
10. Угода про співробітництво в галузі спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Головним управлінням спорту Китайської Народної Республіки // Офіційний вісник України від 24.10.2008. — 2008 р. — № 78, стор. 251. — Ст. 2648.
11. Угода про співробітництво у сфері фізичної культури і спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством здоров'я Монголії // Офіційний вісник України від 02.10.2009. — 2009 р. — № 73, стор. 71. — Ст. 2526.
12. Угода про співробітництво у сфері фізичної культури та спорту між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Національним інститутом спорту, фізичного виховання та відпочинку Республіки Куба // Офіційний вісник України від 11.02.2005. — 2005 р. — № 4, стор. 473. — Ст. 276.
13. Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво у галузі фізичної культури та спорту між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Організацією фізичного виховання Ісламської Республіки Іран // Офіційний вісник України від 15.06.2007 — 2007 р. — № 41, стор. 355. — Ст. 1653.
14. Угода про співробітництво у сфері фізичної культури і спорту між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Міністерством молоді і спорту

Республіки Болгарія // Офіційний вісник України від 30.07.2004. — 2004 р. — № 28, том 2, стор. 841. — Ст. 1942.

15. Угода між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Генеральною Федерацією спорту Сирійської Арабської Республіки про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту // Офіційний вісник України від 09.04.2004. — 2004 р. — № 12. — Т. 2, стор. 697. — Ст. 858.

16. Угода між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Міністерством освіти і науки Латвійської Республіки про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту // Офіційний вісник України від 23.07.2007. — 2007 р. — № 51, стор. 100. — Ст. 2082.

17. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту // Офіційний вісник України від 21.01.2008 — 2008 р. — № 2, стор. 114. — Ст. 65.

18. Угода про співробітництво між Міністерством оборони України та Федеральним Департаментом оборони, захисту населення та спорту Швейцарської Конфедерації // Офіційний вісник України від 12.09.2003 — 2003 р. — № 35, стор. 214. — Ст. 1939.

19. Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Міністерством культури Естонської Республіки про співробітництво у галузі спорту // Офіційний вісник України від 27.02.2004. — 2004 р. — № 6, стор. 325. — Ст. 384.

20. Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Міністерством освіти і фізичної культури Республіки Македонія про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту // Офіційний вісник України від 04.06.2007. — 2007 р. — № 38, стор. 171. — Ст. 1540.

21. Договір про співробітництво у галузі фізичної культури і спорту між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Міністерством спорту і туризму Республіки Білорусь // Офіційний вісник України від 27.02.2004 — 2004 р. — № 6, стор. 304. — Ст. 371.

22. Протокол між Державним комітетом у справах охорони державного кордону України і Державним Департаментом охорони державного кордону Грузії про співробітництво в галузі культури і спорту між Прикордонними військами України та Грузії // Офіційний вісник України від 06.01.2005 — 2004 р. — № 51, стор. 403. — Ст. 3418.

23. Угода між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Державною адміністрацією у справах фізичної культури і туризму Республіки Польща про співробітництво та обміни в галузі фізичної культури і спорту // Офіційний вісник України від 03.03.2008 — 2008 р. — № 14, стор. 52. — Ст. 350.

24. Угода між Урядом України і Урядом Киргизької Республіки про співробітництво у галузі фізичної культури і спорту // Зібрання чинних міжнародних договорів України — 2006 р. — № 6, / Книга 1 /, стор. 680. — Ст. 1436.

25. Угода про співробітництво у галузі фізичної культури і спорту між Міністерством України у справах молоді і спорту та Державним Комітетом Китайської Народної Республіки з питань фізичної культури і спорту // Зібрання чинних міжнародних договорів України — 2006 р. — № 6, / Книга 1 /, стор. 465. — Ст. 1406.

26. Угода між Україною і Республікою Грузія про співробітництво у галузі спорту // Офіційний вісник України від 01.07.2005. — 2005 р. — № 24, стор. 124. — Ст. 1377.

27. Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті // Офіційний вісник України від 06.09.2006. — 2006 р. — № 34, стор. 54. — Ст. 2421.

28. Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів (ETS N 120) // Офіційний вісник України від 15.03.2006. — 2006 р. — № 9, стор. 235. — Ст. 589.

29. Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті // Офіційний вісник України від 06.09.200. — 2006 р. — № 34, стор. 54. — Ст. 2421.

30. Кашлач О. Нормы «мягкого» права: понятие и признаки / О. Кашлач // Журнал международного права и международных отношений. — 2006. — № 2.

31. Международное спортивное право : учебник / С. В. Алексеев. — М. : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2008. — 895 с.

32. Бондаренко-Зелінська Н. Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування / Бондаренко-Зелінська Н. // Юридичний журнал. — №6. — 2008.
33. Дело Босмана // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sportdiplom.ru/archive/25-2010-03-15-12-43-02/775-2010-04-13-07-11-09>
34. Мережко О. Проблеми ЗУ «Про міжнародне приватне право»: критичний погляд / О. Мережко // «Правовий тиждень», — №37(58) 11 вересня 2007 р.
35. Иванюк О. А. Источник права: проблема определения / О. А. Иванюк // Журнал российского права. — 2007.
36. Моргунов О. А. Поняття та система джерел спортивного права / О. А. Моргунов // Форум права. — 2011. — № 2. — С. 624–629 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11moadcp.pdf>

Надійшла до редколегії 24.02.2012 р.